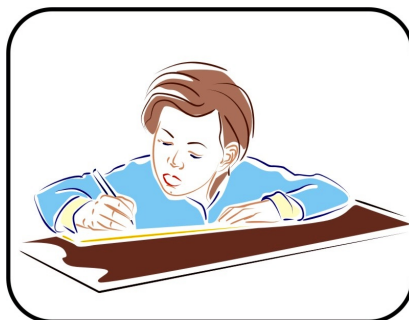

ELEKTŘINA A MAGNETIZMUS

Řešené úlohy a postupy: Obvody

Peter Dourmashkin

© MIT 2006, překlad: Jan Pacák (2007)

Obsah

8. OBVODY	3
8.1 ÚKOLY	3
P ÚLOHA 1: KONDENZÁTOR	3
Q OTÁZKA 1: PROUD KONDENZÁTOREM	3
Q OTÁZKA 2: PROUDY TEKOUcí REZISTORY	3
Q OTÁZKA 3: PROUDY TEKOUcí REZISTORY PO DOSTATEČNĚ DLOUHÉM ČASE	3
Q OTÁZKA 4: PROUD TEKOUcí KONDENZÁTOREM V DOSTATEČNĚ DLOUHÉM ČASE	3
Q OTÁZKA 5: NÁBOJ NA KONDENZÁTORU	3
Q OTÁZKA 6: ČASOVÁ KONSTANTA	3
Q OTÁZKA 7: ČASOVÁ ZÁVISLOST NÁBOJE NA KONDENZÁTORU	4
Q OTÁZKA 8: PROUD PO OTEVŘENÍ SPÍNAČE	4
Q OTÁZKA 9: PROUDY TEKOUcí REZISTORY	4
Q OTÁZKA 10: NÁBOJ NA KONDENZÁTORU	4
Q OTÁZKA 11: ČASOVÁ KONSTANTA VYBÍJENÍ	4
Q OTÁZKA 12: NÁBOJ NA KONDENZÁTORU	4
Ř ŘEŠENÍ ÚLOHY 1: KONDENZÁTOR	4
A OTÁZKA 1: PROUD KONDENZÁTOREM	4
A OTÁZKA 2: PROUDY TEKOUcí REZISTORY	4
A OTÁZKA 3: PROUDY TEKOUcí REZISTORY PO DOSTATEČNĚ DLOUHÉM ČASE	4
A OTÁZKA 4: PROUD TEKOUcí KONDENZÁTOREM V DOSTATEČNĚ DLOUHÉM ČASE	5
A OTÁZKA 5: NÁBOJ NA KONDENZÁTORU	5
A OTÁZKA 6: ČASOVÁ KONSTANTA	5
A OTÁZKA 7: ČASOVÁ ZÁVISLOST NÁBOJE NA KONDENZÁTORU	5
A OTÁZKA 8: PROUD PO OTEVŘENÍ SPÍNAČE	6
A OTÁZKA 9: PROUDY TEKOUcí REZISTORY	6

A OTÁZKA 10: NÁBOJ NA KONDENZÁTORU	6
A OTÁZKA 11: ČASOVÁ KONSTANTA VYBÍJENÍ	6
A OTÁZKA 12: NÁBOJ NA KONDENZÁTORU	6
P ÚLOHA 2: KONDENZÁTOR	7
Q OTÁZKA 1: KIRCHHOFFŮV UZLOVÝ ZÁKON	7
Q OTÁZKA 2: KIRCHHOFFŮV SMYČKOVÝ ZÁKON	7
Q OTÁZKA 3: KIRCHHOFFŮV SMYČKOVÝ ZÁKON	7
Q OTÁZKA 4: PROUD I_1	7
Q OTÁZKA 5: PROUDY I_2 A I_3	7
Q OTÁZKA 6: NAPĚTÍ NA KONDENZÁTORU	7
Ř ŘEŠENÍ ÚLOHY 2: KONDENZÁTOR	7
A OTÁZKA 1: KIRCHHOFFŮV UZLOVÝ ZÁKON	7
A OTÁZKA 2: KIRCHHOFFŮV SMYČKOVÝ ZÁKON	7
A OTÁZKA 3: KIRCHHOFFŮV SMYČKOVÝ ZÁKON	7
A OTÁZKA 4: PROUD I_1	7
A OTÁZKA 5: PROUDY I_2 A I_3	8
A OTÁZKA 6: NAPĚTÍ NA KONDENZÁTORU	8

8. Obvody

8.1 Úkoly

(a) Analyzujte stejnosměrné obvody složené z rezistoru a kondenzátoru nebo cívky. Stejným způsobem analyzujte střídavé obvody. Zvažte, co se stane, pokud místo kondenzátoru zapojíme cívku.

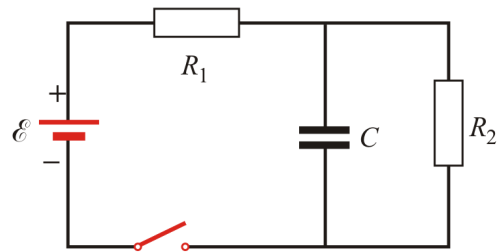
(b) Spočítejte časové závislosti náboje na kondenzátoru v těchto obvodech.

Střídavé obvody jsou většinou složeny z rezistoru, kondenzátoru a typicky baterie jako zdroje elektromotorického napětí. Pokud není kondenzátor nabitý, chová se jako vodič, do té doby, než se na jeho deskách vytvoří dostatečně velký potenciál a kondenzátor se nabije. Kondenzátor rovněž může sloužit jako zdroj napětí, pokud okolní potenciál klesne a začne se vybíjet.

Příklady jsou rozděleny do dvou částí. V první Vás čeká několik krátkých otázek, kde se budeme ptát na chování obvodů po dlouhém časovém úseku. Ve druhé části budete řešit úlohy i kvantitativně.

P Úloha 1: Kondenzátor

Mějme obvod složený ze dvou rezistorů R_1 a R_2 , kondenzátoru C , baterie $\mathcal{E}$ a spínače. Spínač byl otevřen po dostatečně dlouhou dobu, než byl v čase $t = 0$ sepnut.

Q Otázka 1: Proud kondenzátorem

Jaký velký proud I_C procházel kondenzátorem v čase $t = 0$ (v momentě sepnutí spínače)?

Q Otázka 2: Proud tekoucí rezistory

Jaká je velikost proudů I_1 a I_2 tekoucích příslušnými rezistory v čase $t = 0$?

Q Otázka 3: Proud tekoucí rezistory po dostatečně dlouhém čase

Jaká je velikost proudů I_1 a I_2 tekoucích příslušnými rezistory v čase $t = \infty$?

Q Otázka 4: Proud tekoucí kondenzátorem v dostatečně dlouhém čase

Jaký velký proud I_C procházel kondenzátorem v čase $t = \infty$?

Q Otázka 5: Náboj na kondenzátoru

Předpokládejte, že v čase t je na kondenzátoru náboj q . Použijte Kirchhoffův zákon a запиšte diferenciální rovnici pro náboj q , předpokládejte, že $R_1 = R_2 = R$ (vyjádřete si proud tekoucí kondenzátorem a přepište jej pomocí vztahu $I_C = \frac{d}{dt}q$).

Q Otázka 6: Časová konstanta

Napište časovou konstantu nabíjejícího se kondenzátoru?

Q Otázka 7: Časová závislost náboje na kondenzátoru

Zapište časovou závislost pro velikost náboje na kondenzátoru.

Q Otázka 8: Proud po otevření spínače

Po dlouhém čase $t = T$ byl spínač otevřen. Jaký proud teče kondenzátorem v okamžiku, kdy jsme spínač otevřeli?

Q Otázka 9: Proudů tekoucí rezistory

Vyjádřete proudy I_1 a I_2 tekoucí příslušnými rezistory v čase $t = T$?

Q Otázka 10: Náboj na kondenzátoru

Zapište diferenciální rovnici pro časovou závislost náboje q na kondenzátoru v čase t počítaného od otevření spínače. Předpokládejte, že $R_1 = R_2 = R$, k zápisu použijte Kirchhoffův zákon.

Q Otázka 11: Časová konstanta vybíjení

Napište časovou konstantu vybíjení kondenzátoru.

Q Otázka 12: Náboj na kondenzátoru

Napište časovou závislost velikosti náboje na vybíjejícím se kondenzátoru.

R Řešení úlohy 1: Kondenzátor

A Otázka 1: Proud kondenzátorem

V okamžiku sepnutí spínače se kondenzátor chová jako zkrat (všechny proud teče kondenzátorem C , žádný rezistorem R_2).

$$I_C = \frac{\mathcal{E}}{R_1}.$$

A Otázka 2: Proudů tekoucí rezistory

Všechny proud teče kondenzátorem, stejný proud teče i rezistorem R_1 .

$$I_1 = \frac{\mathcal{E}}{R_1}, \quad I_2 = 0.$$

A Otázka 3: Proudů tekoucí rezistory po dostatečně dlouhém čase

Po dostatečně dlouhém čase je kondenzátor nabit, proud

$$I_C = 0.$$

A Otázka 4: Proud tekoucí kondenzátorem v dostatečně dlouhém čase

Kondenzátorem již neteče žádný proud, všechen prochází rezistorem R_2 :

$$I_1 = I_2 = \frac{\mathcal{E}}{R_1 + R_2}.$$

A Otázka 5: Náboj na kondenzátoru

Uvažujme dvě smyčky, proud I_1 v levé, proud I_2 v pravé smyčce. Předpokládejme kladný náboj q na horní desce kondenzátoru. Z Kirchhoffova smyčkového zákona (vyjdeme vždy z levého spodního rohu po směru hodinových ručiček):

$$\mathcal{E} - I_1 R_1 - q/C = 0, \quad q/C - I_2 R_2 = 0.$$

Nyní využijeme faktu že $R_1 = R_2 = R$ a zavedeme proud tekoucí kondenzátorem jako $I_C = I_1 - I_2$ (proud tekoucí na vrchní desku kondenzátoru):

$$\begin{aligned}\mathcal{E} - I_1 R - q/C - (q/C - I_2 R) &= 0, \\ \mathcal{E} - (I_1 - I_2) R - 2q/C &= 0, \\ \mathcal{E} - I_C R - 2q/C &= 0.\end{aligned}$$

Nyní přepíšeme proud tekoucí na kladnou desku kondenzátoru $I_C = +\frac{dq}{dt}$, časová změna náboje je kladná, protože proud jsme zvolili ve směru nabíjení kondenzátoru a náboj na něm roste.

$$\begin{aligned}\mathcal{E} - R \frac{d}{dt} q - \frac{2q}{C} &= 0, \\ \frac{d}{dt} q &= \frac{\mathcal{E}}{R} - \frac{2}{RC} q.\end{aligned}$$

A Otázka 6: Časová konstanta

Časová konstanta je člen ve jmenovateli derivace exponenciální závislosti náboje na kondenzátoru:

$$\tau = \frac{RC}{2}.$$

A Otázka 7: Časová závislost náboje na kondenzátoru

Řešení diferenciální rovnice je

$$q(t) = Q_f \left(1 - e^{-\frac{t}{\tau}} \right).$$

Pro ověření rovnosti a určení konstanty Q_f můžeme výsledek dosadit zpět do diferenciální rovnice

$$\frac{d}{dt}q = \frac{d}{dt}Q_f \left(1 - e^{-\frac{t}{\tau}}\right) = \frac{Q_f}{\tau} e^{-\frac{t}{\tau}} = \frac{\mathcal{E}}{R} - \frac{2}{RC}Q_f \left(1 - e^{-\frac{t}{\tau}}\right) = \frac{\mathcal{E}}{R} - \frac{Q_f}{\tau} \left(1 - e^{-\frac{t}{\tau}}\right).$$

Aby platila rovnost, musí platit

$$0 = \frac{\mathcal{E}}{R} - \frac{Q_f}{\tau} \Rightarrow Q_f = \frac{\mathcal{E}C}{2}.$$

Proč je finální náboj na kondenzátoru pouze poloviční, než by byl, pokud bychom jej připojili ke zdroji napětí přímo? V průběhu nabíjení totiž prochází rezistorem R_2 proud a tudíž na rezistoru R_1 je úbytek napětí (odpory fungují jako dělička napětí).

A Otázka 8: Proud po otevření spínače

Pokud otevřeme spínač, od zapojení odpojíme baterii a rezistor R_1 . Kondenzátor se stane zdrojem elektromotorického napětí a začne se vybíjet přes rezistor R_2 .

$$I_C = \frac{V(T)}{R_2} = \frac{\mathcal{E}}{2R}.$$

A Otázka 9: Proudů tekoucí rezistory

Rezistorem R_1 neteče žádný proud, rezistorem R_2 teče vybíjecí proud kondenzátoru

$$I_2 = I_C = \frac{\mathcal{E}}{2R}.$$

A Otázka 10: Náboj na kondenzátoru

Nyní je zapojení podstatně jednodušší

$$\frac{q}{C} - \frac{I}{R} = 0 = \frac{q}{C} + R \frac{d}{dt}q.$$

A Otázka 11: Časová konstanta vybíjení

Časová konstanta je nyní jednoduše

$$\tau = RC.$$

A Otázka 12: Náboj na kondenzátoru

Řešení diferenciální rovnice je

$$q(t) = Q_f e^{-\frac{t-T}{\tau}} = \frac{\mathcal{E}C}{2} e^{-\frac{t-T}{\tau}}.$$

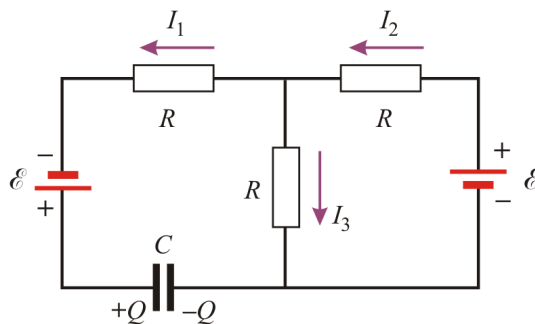
Časová závislost je posunutá o čas otevření spínače T , počáteční náboj na kondenzátoru odpovídá náboji nabitého kondenzátoru.

P Úloha 2: Kondenzátor

Mějme obvod zapojený podle obrázku. Na počátku je kondenzátor vybitý.

Q Otázka 1: Kirchhoffův uzlový zákon

Jaký je vztah mezi proudy I_1 , I_2 a I_3 ?

Q Otázka 2: Kirchhoffův smyčkový zákon

Zapište vztahy mezi napětím, nábojem a proudem v levé smyčce obvodu pomocí Kirchhoffova zákona (smyčku projděte proti směru hodinových ručiček).

Q Otázka 3: Kirchhoffův smyčkový zákon

Zapište vztahy mezi napětím a proudem v pravé smyčce obvodu pomocí Kirchhoffova zákona (smyčku projděte proti směru hodinových ručiček).

Q Otázka 4: Proud I_1

Jaké je hodnota proudu I_1 v čase $t \gg RC$?

Q Otázka 5: Proud I_2 a I_3

Jaké je hodnota proudů I_2 a I_3 v čase $t \gg RC$?

Q Otázka 6: Napětí na kondenzátoru

Jaké je napětí na kondenzátoru v čase $t \gg RC$? *Nápověda:* použijte výsledků 2. – 5. otázky.

Ř Řešení úlohy 2: Kondenzátor

A Otázka 1: Kirchhoffův uzlový zákon

$$I_2 = I_1 + I_3.$$

A Otázka 2: Kirchhoffův smyčkový zákon

$$\mathcal{E} - \frac{Q}{C} + I_3 R - I_1 R = 0.$$

A Otázka 3: Kirchhoffův smyčkový zákon

$$\mathcal{E} - I_2 R - I_3 R = 0.$$

A Otázka 4: Proud I_1

Kondenzátor se nabije, takže proud touto větví bude nulový ($I_1 = 0$).

A **Otázka 5: Proud** I_2 **a** I_3

V okamžiku, kdy kondenzátor již bude nabit, se levá smyčka bude chovat jako sériové zapojení dvou rezistorů, tedy $I_2 = I_3 = \frac{\mathcal{E}}{2R}$.

A **Otázka 6: Napětí na kondenzátoru**

Napětí na centrálním odporu bude dáno součtem napětí kondenzátoru a baterie (napětí na levém rezistoru je nulové, protože jím neprochází proud).

$$I_3 R = \frac{\mathcal{E}}{2} = -\mathcal{E} + V_C \quad \Rightarrow \quad V_C = \frac{3}{2} \mathcal{E}.$$